

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

a Goldziher Intézet és a L'Harmattan Kiadó
közös sorozata

Sorozatszerkesztők

Hausmann Jutta, Lichtmann Tamás

Csepregi András, Hegedűs Gyöngyi, Hidas Zoltán,
Losonczi Péter, Tóth Beáta, Xeravits Géza

A sorozatban már megjelent

Losonczi Péter és Xeravits Géza (szerk.): *Vita és párbeszéd. A monoteista hagyomány
történeti perspektívában*

42.2, Saa. 9.

Szádja

Szádja Gáon

HITTÉTELEK ÉS VÉLEMÉNYEK KÖNYVE

Goldziher Intézet – L'Harmattan
2005

אלמקאלה אלולִי
פי אן אלמגודות
כלהא מחדתה

Első értekezés

Arról, hogy minden létező teremtett eredetű

[33] A könyv szerzője azt mondja: ezen értekezéshez azt szeretném előrebocsátani, hogy amennyiben bárki is az értekezés témájának vizsgálatára vállalkozik, olyan dolgot kutat, melyet szem nem lát, s az érzékek nem foghatnak fel, ennek ellenére az értelemmel felfogható, bizonyítás útján igazolható. A kérdés a következő: Milyenek voltak a dolgok a mi létezésünk előtt? A kérdés természete annyira érzékeny és finom, hogy az érzékek fel sem foghatják, csak gondolati úton ragadható meg. S mivel a kérdés kutatója éppen ilyen módon törekedett a keresett válasz megtalálására, [ezért,] ha a keresett választ a kívánt formában kapja meg, ezt nem utasíthatja vissza, s arra sem törekedhet, hogy más formában lelje meg. Az pedig, hogy milyenek voltak a dolgok létezésünk előtt, olyan állapot, amelyet értelemmel rendelkező lény nem láthatott, ám mindannyian arra törekszünk, hogy értelmünkkel érzékeinktől távol álló, mélyebben elhelyezkedő ismeretekhez jussunk el, erről mondja a Szentírás: *Távol van, ami van, és nagyon mélyen, ki tudná megtalálni?* (Préd 7:24) S amennyiben arra a következtetésre jutunk, hogy a dolgok a semmiből¹ jöttek létre, annak ellenére, hogy érzékeink efféle dolgokat képtelenek felfogni, nem kívánatos e véleményt visszautasítanunk vagy komolytalanul kritizálnunk, mondván: „Hogyan vizsgálhatnánk azt, amihez hasonlót sosem láttunk?“, hiszen már a vizsgálódás kezdetén azt kértük, hogy olyan eredményhez jussunk, amelyhez hasonlót sosem láttunk. Sőt [ezen eredményt] szívesen fogadjuk és örvendezünk neki, hiszen megkaptuk azt, amit kértünk.

Azért volt szükséges mindezt előrebocsátanom, hogy ne kívánja azt az olvasó a szerzőtől, hogy szemmel látható bizonyítékot mutassanak neki a [világ] semmiből való teremtésére vonatkozóan, hiszen, amint már fentebb mondtuk, amennyiben lett volna ilyen [közvetlenül, érzékekkel felfogható] mód, akkor nem lett volna szükség sem bizonyítékra, sem vizsgálatra, sem következtetésre. Ezenkívül, ha ez így lenne, [34] mi és a többi ember ugyanazon véleményt vallanánk, s nem létezne véleménykülönbség e kérdéssel kapcsolatban. Mivel azonban a probléma nem látható, s érzékeléssel nem fogható fel,

¹ Ar. *lá min saj'*, héb. *lo mi-davar*. Az arab *min lá saj'*, héb. *min lo davar* megfogalmazással ellentétben a szokatlan szórend arra utal, hogy a világ teremtés előtti állapota az abszolút nemlét, amely semmiféle kategóriával nem jellemezhető.

vizsgálódásokat kell végeznünk, melyek [a valóságot] felfedik, s bizonyítékokra van szükségünk, melyek [a valóságot] megvilágítják. S nem mi vagyunk az egyetlenek, akik arra adták a fejüket, hogy olyan dolog kezdetét mutassák be, amihez hasonlót sosem láttunk, hiszen az összes, a [spekulatív] bizonyítást alkalmazó kutató efféle célt tűzött maga elé. A világmindenség örökkévalóságát vallók is olyan dolgot szeretnének bebizonyítani, amelynek sem kezdete, sem vége nincs, s ők sem tapasztaltak még érzékelésükkel olyan dolgot, amelyet érzékelve vagy értelemmel [felfogva] úgy találtak volna, hogy annak nincs sem kezdete, sem vége, hanem értelmükre támaszkodva kívánnak bizonyítani. Ehhez hasonlóan a dualisták két, egymást kizáró, különálló alapelv létét kívánják igazolni, amelyek keveredése hozta létre a világot. Ám még sosem látták e két egymást kizáró, különálló princípiumot, sem keveredésüket és összevegyülésüket, hanem értelmi úton próbálnak meg létükre következtetni. Ekképpen az őanyag-elmélet vallói egy ősprincípium létét szeretnék bizonyítani, azaz egy olyan anyagét, amelyben sem a forróság, sem a hidegség, sem a nedvesség, sem a szárazság [tulajdonsága] nincs meg, s amely valamiféle erő hatására megzavarodott, s megjelent benne e négy jellegzetesség. S az ő érzékelésük sem tapasztalt még soha olyan anyagot, melyben e négy tulajdonság valamelyike ne létezett volna, s azt sem tapasztalták, ahogyan összezavarodott ezen anyag, s megjelent volna benne a négy tulajdonság, hanem mindezt értelmi analógia útján szeretnék alátámasztani. A fentiekhez hasonló a többi irányzat is, amint ezt később még kifejtem. Az tehát a helyzet, hogy mindenki egy olyan alapelvet szeretne bizonyítani, amely szemmel nem látható. [35] Te pedig, kutató, Isten legyen hozzád könyörületes, ha a mienkhez hasonló következtetésre is jutottál, azaz hogy a létezők a semmiből teremtettek, ne utasítsd [a bizonyítást] gyorsan vissza, hiszen efféléket tanulmányoztál kutatásaid kezdetétől fogva, és minden más ember is így vizsgálódik. Inkább hallgass [rá] és értsd meg, hogy bizonyítékaid erősebbek, mint az ő bizonyítékaik, s olyan érvekkel rendelkezel, melyekkel [a veled vitatkozók] minden csoportját cáfolhatod, majd följük kerekedhetsz azon csodás jelek és bizonyítékok által, amelyek neked adtak. S tartsd magad e három tényhez e könyv minden fejezeténél: (1) a te bizonyítékaid erősebbek, (2) le tudod győzni a veled vitatkozó ereit, (3) és prófétaid csodás jelei a te előnyödre szolgálnak.

E világos bevezetés után azzal folytatom szavaimat, hogy a mi magasságos Urunk kinyilvánította számunkra, hogy minden dolog teremtett, hogy semmiből teremtettek, a Szentírás szavai szerint: *Kezdetben teremtette az Isten a mennyet és a földet* (1Móz 1:1), vagy: *Én, az Úr, alkottam mindent, / egyedül feszítettem ki az eget, / magam tettem szilárdá a földet* (Ézs 44:24). S mindezt [Isten] csodás jelekkel és bizonyítékokkal is alátámasztotta, úgyhogy elfogadtuk.

ELSŐ FEJEZET

Ezután megvizsgáltam, hogy ezen állítás úgy [spekulatív] vizsgálódás útján, amint a próféta-sággal is igazolható, s rájöttem, hogy sokféle módon alátámasztható, ám mindezekből most csak négy bizonyíték leírására szorítkozom.

Első bizonyíték a *végesség*, azaz hogy az ég és a föld végesek, lévén a föld a központban, s az ég körülötte forog. Szükségszerű [tehát], hogy a bennük rejlő erő véges legyen, mivel véges testben nem lakozhat végtelen erő – ezt a tudományok is elvetik –, s amennyiben az őket megtartó erő véges, úgy szükségszerű, hogy van kezdetük és végük. Miután e bizonyíték eszembe jutott, elhatároztam, hogy leírom, s a sietséget félretéve hosszabban kifejtem. Azt gondoltam: [36] „Lehet, hogy a földnek hosszában, széltében és mélységében nincs határa. Ám ha ez így lenne, nem járná körbe a Nap, körpályáját megtéve, egy nappal és egy éjszaka leforgása alatt egyszer, hiszen mindig ugyanazon a helyen kel fel, s ugyanazon a helyen nyugszik le. S ehhez hasonlóan mozog a Hold és a többi csillagok is.” Majd azt gondoltam: „Lehet, hogy az ég végtelen.” Majd az jutott eszembe: „Hogyan lehetne ez, hisz az ég teljessége mozgásban van, állandóan a Föld körül forog. Hiszen lehetetlen úgy vélekednem, hogy a hozzánk közelebb álló része az, amely mozog, a távolabb álló rétegei pedig kiterjedtebbek annál, mintsem hogy mozogjanak, mivelhogy az »ég« szó alatt a mozgó részt értjük, s semmi mást nem tételezünk föl, ami mögötte lenne, fogadjuk el ezt tehát égként, és tételezzük fel, hogy nem mozog.” Majd még tovább mentem, s úgy gondoltam: „Az is lehet, hogy több Föld és több ég létezik, s mindegyik ég körül fogja a hozzá tartozó Földet, s így végtelen számú világ létezne. Ám beláttam, hogy ez a természet[*i*] törvények] szerint lehetetlen, hiszen a föld nem lehet tűz fölött a természet [rendje] szerint, hiszen a tűz és a levegő könnyű [elemek], míg a föld és a víz nehéz. S azt is megértettem, hogy amennyiben létezne egy föld-göröngy e földön kívül, akkor az áttörne minden levegő- és tűzréteget, hogy csatlakozzék ennek a világnak a föld-eleméhez. S ehhez hasonlóan, ha létezne egy víztömeg távol földünk tengereitől, akkor az átszakítaná a levegőt és a tüzet, hogy egyesülhessen a tengerek vizével. Arra a végkövetkeztetésre jutottam tehát, hogy nincs más ég, csak ez az ég, és nincs más föld, kivéve ezt a földet, s ez az ég véges, és ez a Föld is véges. S mivel meghatározott számú testet tartalmaznak, a bennük rejlő erő is véges, egy bizonyos határt elér, s annál megáll. [37] Ezen erőhatás megszűnése után pedig fennmaradásuk nem lehetséges, sem az erő létrejötté előtt nem létezhetek. S úgy találtam, a Szentírás is a föld és az ég véges létét tanúsítja, mondván: *a föld egyik végétől a föld másik végéig* (5Móz 13:8), ezenkívül: *az ég egyik szélétől az ég másik széléig* (5Móz 4:32). A Szentírás azt is megerősíti, hogy a Nap a Föld körül kering, s ezt mindennap megismétli: *Fölkel a nap és lemegy a nap, siet vissza arra a helyre, / ahol majd újból fölkel* (Préd 1:5).

A második bizonyítékot az *alkotóelemek összeszerkesztése* és a részek összeállítására adja. Megfigyeltem ugyanis, hogy a testek összeszerkesztett részekből és

[az ezeket] összekötő kapcsokból állnak, s ezáltal tisztán láthatóvá lettek számomra az alkotó munkájának és a teremtésnek a nyomai. Majd azt gondoltam: „Lehet, hogy ezek a kapcsok és függelékek csak a kisebb testeknél, azaz állatoknál és növényeknél figyelhetők meg.” Ezután ezt az elméletemet a Földre is kiterjesztettem, hiszen azt is csak por, kövek, homok és más efféle dolgok együttese alkotja. Majd elméletemet az égig emeltem, s úgy találtam, hogy [az ég nem más, mint] egymásba illeszkedő szférarétegek sokasága, bennük fényből álló testek helyezkednek el, melyeket „csillagok”-nak neveznek, ezek lehetnek nagyok vagy kicsik, fényesebbek vagy kevésbé fénylők, ám [pontosan] beleillenek a szférákba. S amint bizonyossá vált számomra az ég és az alatta elhelyezkedő világ összeállított, összekapcsolt és egybeszerkesztett mivolta – amely a teremtett dolgok sajátossága –, ezen bizonyítékokból kiindulva szintén arra a következtetésre jutottam, hogy az ég és mindaz, ami alatta található, teremtett [eredetű]. S azt találtam, hogy a Szentírás is beszél arról, hogy az állatok [test]részekre való oszthatósága és ezen [test]részek összekapcsolódása teremtett mivoltukra utal. Ugyanezt állítja az emberek vonatkozásában: *Kezded alkotott és megerősített* (Zsolt 119:73), a földről így ír: *a földet formálta, / alkotta és megszilárdította* (Ézs 45:18), az égről pedig így beszél: *Ha látom az eget, kezded alkotását, / a holdat és a csillagokat, amelyeket ráhelyeztél* (Zsolt 8:4).

[38] A harmadik ok a járulékos tulajdonságokból következik, úgy találtam ugyanis, hogy a testek nem mentesek a járulékos tulajdonságoktól, mindegyik test részesül belőlük, akár lényegükből fakadóan, akár másképpen. Olyan ez, mint amikor az állatok és a növények fejlődnek, míg csak el nem érik teljességüket, ezután újra fogyatkozni kezdenek, végül részeikre bomlanak. Majd ez jutott eszembe: „Lehet, hogy a föld mentes mindezen járulékoktól. Alaposan megvizsgáltam tehát és úgy találtam, hogy a föld teli van növényekkel és állatokkal, melyeknek teste teremtett [eredetű], s ismeretes, hogy az, ami nem mentes a teremtett dolgoktól, az maga is hozzájuk hasonlóan teremtett.” Majd erre gondoltam: „Lehet, hogy az ég nélküli ezeket a járulékokat.” Gondosan megfigyeltem, s azt tapasztaltam, hogy az ég sem választható külön a járulékoktól. Legfontosabb járuléka a szükségszerű és soha nem szűnő mozgás, sőt különféle mozgások sokasága, úgyhogy ezen mozgások gyorsaság és lassúság tekintetében egymáshoz viszonyíthatók. Ezenkívül [járulékos tulajdonság az is, hogy] egyes égitestek fénye a másikra esik, s így azok megvilágított helyzetbe kerülnek, mint például a Hold, s járuléka az is, hogy az ég egyes csillagai fehéres, vöröses, sárgás és zöldes színeket vesznek fel. Mivel úgy találtam, hogy a járulékos tulajdonságok az égre is kiterjednek, s az ég léte nem előzi meg időben járulékai létét, rádöbbsentem, hogy mindaz, ami nem előzi meg a járulékos tulajdonságot, az maga is hozzá hasonló, a járulékos tulajdonságok közé tartozik. A Szentírás azt mondja a föld és az ég járulékos tulajdonságairól, hogy a föld és az ég kezdetére szolgáltatnak bizonyítékot. Például: *Én alkottam a földet, / és én teremtettem rá embert. / Az én kezem feszítette ki az eget, / minden serege az én parancsomra állt elő* (Ézs 45:12).

A negyedik bizonyítékot az *idő* szolgáltatja. Tudom, hogy háromféle idő létezik: múlt, jelen és jövő. S mivel a jelen rövidebb, mint a pillanat – így a pillanatot én pontként képezem el –, azt gondoltam: Ha az ember gondolataiban fel kívánna emelkedni időben ettől a ponttól, talán nem sikerülne neki, mivel az idő végtelen, s ami végtelen, azt a gondolkodás felröppenése nem tudja át-szelni. [39] Lényegében ez az ok teszi lehetetlenné azt, hogy a létezés alászállva áttörje a [végtelent], és elérkezzen hozzánk. Ám amennyiben nem ért volna el bennünket, nem léteznénk, s az eredeti kijelentésből [hogy az idő végtelen,] az következne szükségszerűen, hogy a létezők sokasága nem létezik, tehát mi, a jelenlevők sem lennénk létezők. De mivel én magam létezőnek találok, [ebből] megértettem, hogy a létezés áttörte az időt, s elérkezett hozzám, s amennyiben az idő végtelen lenne, a létezés nem hatolhatott volna át rajta. E meggyőződésemet a múlt és a jövő idő vizsgálata esetében is feltétlenül igaznak tartom. A Szentírásban a fentieket igazoló állítást találtam a távoli időkről: *Minden ember reá tekint, / de mint halandó, csak messziről látja* (Jób 36:25), vagy: *Messziről hozom, amit tudok; / hogy igazoljam Alkotómat* (Jób 36:3). Tudomásomra jutott, hogy egy istentagadó találkozott egy egyistenhívővel, nem velem, mással, s ekképp próbálta cáfolni a fenti bizonyítékot: „Vajon lehetséges az, hogy az ember egy végtelen számú részből álló távolságot megtegyen?” Mert minden mérföldnyi, sőt könyöknyi távolság, amit az ember megtesz, ha úgy számítjuk, végtelen számú részre oszlik. Egyes gondolkodók ezért az oszthatatlan részecskék [atomok] elméletéhez folyamodtak, mások [a részecskék] ugrásának² elméletéhez, s vannak olyanok is, akik azt vallják, hogy végtelen sok [idő]részecskének végtelen számú térrészecske felel meg. Az [istentagadó] fenti cáfolatát alaposan megvizsgálva hamisnak találtam, mivel a végtelen számú részre való felosztás csak képzeletben lehetséges, a valóságban nem fordulhat elő, hisz finomabb [természetű] annál, hogy ténylegesen megvalósulhasson, vagy részekre osztható legyen. S amennyiben [azt tételezzük fel, hogy] a létezés csak elméletileg, s nem a valóságban törte át a múltat, ez, életemre mondom, olyan, mint az istentagadó bizonyítéka. Ám mivel a létezés ténylegesen törte át az időt, míg csak el nem ért hozzánk, a fenti kijelentés nem cáfolja a mi bizonyítékunkat, hiszen csupán képzeletben lehetséges.

[40] E négy bizonyítékon kívül más bizonyítékok is a rendelkezésemre állnak, melyeket a Genézis-magyarázatomban, a „Teremtés törvényei”³ című művemben, és a *Hivvi al-Balkhi*⁴ érvei ellen írott könyvemben már kifejtettem, ezenkívül a többi művemben is található a témára vonatkozó megjegyzések. Ezzel együtt azok az érvek, melyeket ebben a fejezetben az állításaimmal vitat-

² Ar. *tafra*, héb. *ha-dillug mi-lemate le-ma'le*. A mu` tazilita Nazzám elméletére utal, lásd Wolfson, H. A., *Repercussions of the Kalam in Jewish Philosophy*, Cambridge (Ma), 1979, 166.

³ Szádja Széfer *Jecira*-kommentárja: *Tafsír kitáb al-mabádí*, Lambert, M. (kiadta és fordította), Párizs, 1891.

⁴ *Hivvi (Hajjavajh) al-Balkhi*: a IX. század második felében élt szabadgondolkodó, egy mintegy 200 kérdésből álló Biblia-kritika szerkesztője.

kozók ellen felhozok, alapvető összetevői az általam vallott véleménynek, azt támogatják és erősítik, szükséges tehát velük foglalkoznunk, s megfelelő részekkel meggyőződésünket ki kell bővítenünk.

MÁSODIK FEJEZET

Miután teljes mértékben bebizonyosodott számunkra az, hogy minden létező teremtett, azt vizsgáltam meg, vajon lehetséges-e az, hogy a létezők önmaguktól jöttek létre, avagy csak rajtuk kívül álló alkothatta őket. Én lehetetlennek tartom, hogy önmaguktól keletkeztek volna, különféle okok folytán, amelyek közül most hármat szeretnék megemlíteni. Az első ok a következő: bármely testről a létezők közül, amelyről kimutathatjuk és állíthatjuk azt, hogy alkotója önmagának, tudjuk azt, hogy miután létrejött, képesebb és alkalmasabb arra, hogy önmagához hasonló testet alkosson [41] [, mint létezése előtt volt]. Amennyiben tehát önmagát akkor hozta létre, amikor „gyenge” volt, akkor hozzon létre önmagához hasonló testeket akkor is, amikor „erős”! Ám mivel nem képes önmagához hasonló alkotni akkor, amikor „erős”, így lehetetlen, hogy akkor alkosson, amikor „gyenge”. A második ok így hangzik: amennyiben azt képzelnénk, hogy valamely dolog önmagát teremti meg, e feltételezést az idő-fogalom mindkét aspektusa szerint lehetetlennek találnánk. Ha [ugyanis] azt szeretnénk elismerni, hogy létezése előtt alkotta önmagát, tudjuk azt, hogy ekkor nem-létező volt, [s az is ismeretes], hogy nem-létező nem hozhat létre semmit. Amennyiben viszont azt próbáljuk feltételezni, hogy keletkezése után alkotta meg önmagát, tehát létezése önmagát megelőzte, akkor ez ön maga megalkotását szükségtelenné teszi. S az idő-fogalomnak harmadik aspektusa nincs, kivéve a jelen pillanatot, az viszont nem vehető ténylegesen számításba. A harmadik ok a következő: ha azt feltételezzük, hogy egy test képes önmagát létrehozni, ez csak annak a feltételezésével képzelhető el, hogy képes önmaga megszüntetésére is. Amennyiben e feltételezést elfogadnánk, olyan testhez jutnánk, mely egyszerre létező és nem létező. Hiszen azt, hogy „képes”, csak létező dologról állíthatjuk, s ha azt mondjuk róla: „nem teremti meg önmagát”, ez azt jelenti, hogy nem létezik. S a feltételezés, amelyből az következik, hogy ugyanazon dolog egyszerre létező és nem létező, az érvénytelen és hamis. Azt találtam, hogy a Szentírás már az én cáfolatom előtt lehetetlennek nyilvánította azt, hogy egy dolog önmagát alkossa meg, mondván: *Ő alkottott bennünket, nem mi* (Zsolt 100:3). Ezenkívül a Szentírás visszautasítja azt, aki így szól: *Enyém a folyó, én alkottam!* (Ezek 29:3), s Isten megbünteti ezen kijelentéséért [a fáraót]. [42] A fenti magyarázatok után, amelyek véleményem szerint megcáfolják, hogy bármely dolog önmagától keletkezett volna, s szükségszerűen következik belőlük, hogy rajtuk kívül álló [tényező] hozta őket létre, a tudományos vizsgálódás módszerével néztem meg, vajon alkotójuk valami más [létezőből] hozta őket létre, avagy a semmiből teremtette őket, amint a

szent könyvekben is meg van írva. Úgy találtam, hogy a valami más létezőből kiinduló teremtés gondolata értelmi szempontból hibás, mivel ellentmondást tartalmaz. Hiszen, ha azt mondjuk: „teremtette”, ez szükségszerűvé teszi, hogy a dolog lényege elsődleges és eredeti, amennyiben pedig azt mondanánk: „valamiből [teremtette]”, ebből az következne, hogy lényege öröktől fogva létező, nem elsődleges és nem eredeti. Amennyiben tehát a semmiből való teremtés gondolatát az értelem vizsgálatának vetjük alá, ezt elfogadható dolognak találjuk. S ha valaki azt mondja: „Te csak azért tartod magától értetődően szükségszerűnek a dolgok Teremtőjének létét, mivel az érzékekkel felfogható világban nem látsz olyan készítményt, melynek ne lenne alkotója, sem olyan tettet, melynek ne lenne végrehajtója. Ám az érzékekkel felfogható világban nem is látható soha olyan dolgot, amely ne valami másból keletkezett volna. S hogyan vehetted azon állítást bizonyítékul, hogy „nincsen tett cselekvő nélkül”, ám azt figyelmen kívül hagytad, hogy „nincs olyan dolog, mely ne egy másiktól származna”, hisz e két állítás egyaránt érvényes! Én erre azt válaszolom: Mivel célom az, hogy következtetés útján vizsgáljam meg, vajon a mindenség valami másból vagy semmiből keletkezett, nem lehetséges az, hogy a dolog, amelynek bizonyítására törekszünk, önmagáért szolgáltatson tanúbizonyosságot, s [saját bizonyításának] egyik előfeltétele legyen, hanem rajta kívül álló [tényeknek] kell a bizonyításban részt venniük. S mivel a kijelentés, hogy „nincsen tett cselekvő nélkül”, távol áll az általunk keresett igazságtól, így az azt igazoló bizonyítékként felhasználtam, és ez a semmiből való teremtés elismeréséhez vezetett. Mindazonáltal több olyan állítást találtam, amelyet önmagával is lehet bizonyítani. Ám ez a téma túl érzékeny, s kívül esik e könyv terjedelmén, így figyelmen kívül hagytam, s a világosabb bizonyítékok kifejtésére szorítkoztam.

Az is egyértelművé vált számomra, hogy bármely dologra, amelyről azt állítjuk, hogy a létezők belőle keletkeztek, szükségszerűen áll az, hogy öröktől fogva létezik. S mivel örökkévaló, e tulajdonságokra nézve hasonló a Teremtőhöz. Ebből szükségszerűen az következik, hogy a Teremtő képtelen arra, hogy bármit is teremtsen belőle, ezen dolog nem fogadja el [a Teremtő] parancsait, [43] a saját akaratát követve alakul és formálódik, hacsak nem tételezünk fel közöttük egy harmadik tényezőt, mely különválasztja őket, úgy, hogy egyikükből alkotó, a másiktól alkotott válik. Ám ha ezt mondjuk, nem létezőt állítunk, hisz minden általunk ismert létező kizárólag vagy alkotó, vagy alkotás eredménye. Arra is visszaemlékeztem, hogy alapkérdésünk az: „ki teremtette a dolgok lényegét?” Az pedig számunkra közzismert, hogy az alkotónak [időben] meg kell előznie az általa alkotott dolgot, azáltal pedig, hogy a dolog lényegét [időben] megelőzi, a dolog teremtett [eredetűvé] válik, következésképpen ha a lényegét örökkévalónak gondoljuk, akkor az alkotó nem előzheti meg az általa alkotottat, s egyikük sem elsőrendű a másikkal szemben azáltal, hogy oka lenne a másik létezésének, vagy a másik lenne oka az ő létezésének, ez pedig teljességgel lehetetlen. Az is eszembe jutott, hogy amennyiben valakit az a